

Ewa Topolewska, Jan Ciecuch

Jeden czy dwa style dyfuzyjno-unikowe w modelu Berzonsky'ego? Nierozwiązany problem w nowej wersji Inwentarza Stylów Tożsamości (ISI-4)

Studia Psychologica nr 12 (1), 5-23

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA TOPOLEWSKA¹

Instytut Psychologii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

JAN CIECIUCH²

Wydział Psychologii

Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie

JEDEN CZY DWA STYLE DYFUZYJNO-UNIKOWE W MODELU BERZONSKY'EGO? NIEROZWIĄZANY PROBLEM W NOWEJ WERSJI INWENTARZA STYLÓW TOŻSAMOŚCI (ISI-4)

**One or two diffuse-avoidant styles in Berzonsky's model? Unresolved problem
in the new version of Identity Styles Questionnaire (ISI-4)**

Abstract

In the social-cognitive model of identity formation Berzonsky, (1989, 2011) distinguishes three styles of identity formation: informational, normative and diffuse-avoidant. In order to measure these three styles Berzonsky developed *Identity Styles Inventory* (ISI). Factorial validity of the questionnaire was usually established via Confirmatory Factor Analysis with parceling (Crocetti, Rubini, Berzonsky, Meeus, 2009; Crocetti, Shokri, 2010; Zimmermann, Biermann-Mahaim, Mantzouranis, Genoud, Crocetti, 2012). Recently Ciecuch (2010) challenged the results obtained in those analysis and demonstrated that the diffuse-avoidant style should be treated as two-dimensional construct in Poland. In the meantime Berzonsky (2010) developed a revised version of ISI (ISI-4). We address the problem pointed out by Ciecuch (2010) in the Polish data collected with ISI-4. Exploratory and confirmatory factor analyses, as well an inspection of the association between identity styles and both personality traits and priorities of values strongly support the necessity to split the diffuse-avoidant style measured by ISI-4 in Poland into two subtypes.

Key words: identity styles, diffuse-avoidant style, ISI-4, structural validity

---

¹ Adres do korespondencji: topolewska.ewa@gmail.com

² Praca naukowa drugiego autora finansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer 2011/01/D/HS6/04077.

1. TRZY STYLE TOŻSAMOŚCI W MODELU BERZONSKY'EGO

W tradycyjnym ujęciu Eriksona ukształtowana tożsamość traktowana jest jako efekt przezwyciężenia kryzysu rozwojowego okresu dorastania (Erikson, 2004). Berzonsky (1989, 2011), pozostając w nurcie eriksonowskim, zaproponował społeczno-poznawczy model kształtowania się tożsamości. Podkreśla w nim rolę przetwarzania przez człowieka informacji odnoszących się do ja. Wprowadzając do modelu kształtowania tożsamości perspektywę konstruktywistyczną, proponuje ujęcie tożsamości jako konstruowanej przez człowieka teorii siebie. Teoria siebie wykorzystywana jest do rozwiązywania problemów osobistych, radzenia sobie z dylematami tożsamościowymi, podejmowania decyzji. Zdaniem Berzonsky'ego (1989, 2011), istnieją trzy społeczno-poznawcze strategie, którymi ludzie posługują się, aby skonstruować taką teorię siebie. Strategie te nazwał stylami tożsamości. Są to: styl informacyjny, styl normatywny oraz styl dyfuzyjno-unikowy.

Styl informacyjny kształtowania tożsamości cechuje się tym, że decyzje, jakie człowiek podejmuje, są poprzedzane aktywnym poszukiwaniem i wartościowaniem ważnych informacji. Osoby o stylu informacyjnym charakteryzują się otwartością na doświadczenie, wysokim poziomem sumienności, a także wysokim poziomem autorefleksji przy dużym krytycyzmie wobec własnych konstrukcji teoretycznych. Wykazują dużą otwartość na nowe informacje dotyczące siebie oraz świata. Strategia kształtowania tożsamości określana jako styl normatywny to skłonność do przyjmowania punktu widzenia, wartości i wskazówek innych, ważnych osób. Osoby o stylu normatywnym wykazują zamkniętość poznawczą i potrzebę ładu. Dążą do utrzymania dotychczasowych przekonań i sprzeciwiają się informacjom mogącym zagrozić ich przekonaniom. Styl dyfuzyjno-unikowy cechuje się unikaniem, odsuwaniem problemów i decyzji, które często podejmowane są pod presją danej sytuacji. Osoby charakteryzujące się stylem dyfuzyjno-unikowym wykazują zewnętrzną kontrolę zachowania oraz brak autorefleksji (Berzonsky, 1989, 2011).

Do pomiaru stylów tożsamości Berzonsky (1989) skonstruował *Identity Style Inventory (ISI)* – *Inwentarz Stylów Tożsamości*. W skład narzędzia wchodzi cztery skale: styl informacyjny, styl normatywny, styl dyfuzyjno-unikowy oraz skala zaangażowania. Dotychczas najczęściej wykorzystywaną wersją kwestionariusza jest ISI-3. Polskiej adaptacji ISI-3 dokonała Senejko (2007, 2010).

W literaturze dostępne są wyniki analiz struktury czynnikowej ISI-3. Przykładem mogą być analizy Crocetti, Rubini, Berzonsky'ego i Meeus'a (2009) dotyczące włoskiej wersji kwestionariusza, analizy Crocetti i Shokri (2010) dotyczące irańskiej wersji kwestionariusza, analizy Zimmermann, Biermann-Mahaim, Mantzouranis'a, Genoud'a i Crocetti (2012) dotyczące francuskiej wersji kwestionariusza. W celu weryfikacji struktury czynnikowej ISI-3, wymienieni autorzy przeprowadzali confirmacyjne analizy czynnikowe z procedurą grupowania itemów (*parceling*). Ciecuch (2010) wykonał polską replikację tego typu analiz. Wyniki uzyskane przez Crocetti i współpracowników (2009), Crocetti i Shokri (2010), Zimmermann i współpracowników (2012) oraz Ciecucha (2010) są bardzo zbliżone – wskazują na wysoki stopień dopasowania do danych modelu 3-czynnikowego (styl informacyjny, normatywny i dyfuzyjno-unikowy).

Zastosowana w przywołanych powyżej badaniach procedura grupowania itemów ma na celu redukcję zmiennych obserwowalnych wprowadzanych do modelu. Zamiast pojedynczych itemów, zmiennymi obserwowalnymi są średnie lub sumy z ich grupy, wyodrębnionej na podstawie jakiegoś kryterium merytorycznego lub dobranych w sposób losowy (Williams, O'Boyle, 2008). Jednakże zastosowanie procedury grupowania itemów wymaga spełnienia kilku założeń, z których kluczowe polega na tym, że analizowane konstrukty są jednowymiarowe (Little, Cunningham, Shahar, 2002). Założenie to można zweryfikować empirycznie, np. w eksploracyjnej analizie czynnikowej (Williams, O'Boyle, 2008, Thompson, 2005).

2. PROBLEM ZE STYLEM DYFUZYJNYM W ISI-3 – JEDEN CZY DWA STYLE?

Niestety wiele publikacji (Crocetti i in. 2009; Crocetti, Shokri, 2010; Zimmermann i in., 2012) dotyczących struktury czynnikowej *Kwestionariusza Stylów Tożsamości* ISI-3 przy wykorzystaniu confirmacyjnej analizy czynnikowej z procedurą grupowania itemów nie weryfikowały jednowymiarowości konstruktów wprowadzanych do modelu. Taki test jednowymiarowości konstruktów wchodzących w skład ISI-3 przeprowadził Ciecuch (2010). W tym celu wykonał eksploracyjne analizy czynnikowe wraz z analizą różnych rozwiązań czynnikowych oraz analizą wykresu osypiska. Po serii analiz na grupie $N=1955$ osób Ciecuch (2010) zakwestionował zasadność stosowania metody parcelingu do danych zebranych przy pomocy ISI-3 i wykazał konieczność rozbicia stylu dyfuzyjnego na dwa style, względnie niezależne od siebie.

Ciecuch (2010) odniósł wygenerowane w toku analiz dwa style dyfuzyjno-unikowe do koncepcji Luyckxa (Luyckx, Goossens, Soenens, Beyers, Vansteenkiste, 2005). Koncepcja ta wprowadza modyfikację tradycyjnego podziału statusów tożsamości w modelu Marcii. Luyckx zaproponował rozbicie statusu dyfuzyjnego na dwa podtypy: rozproszoną dyfuzję (*diffuseddiffusion*) i beztroską dyfuzję (*carefreediffusion*). Dwa style wydzielone ze stylu dyfuzyjno-unikowego zostały przez Ciecucha (2010) nazwane stylem unikowym oraz stylem dyfuzyjno-beztroskim. Na skalę stylu unikowego składały się itemy, których treść dotyczyła unikania myślenia o problemach, odsuwania zadań, stosowania strategii samoutrudniania. Skala stylu dyfuzyjno-beztroskiego była budowana przez itemy, których treść dotyczyła unikania podejmowania zaangażowania i poszukiwania, jednak połączonego z bez troską i radością. Pytaniem bez odpowiedzi pozostało, czy rozbicie stylu dyfuzyjnego jest właściwością kwestionariusza ISI-3, czy też sugestią konieczności modyfikacji modelu, przynajmniej na gruncie polskim.

3. STYL DYFUZYJNO-UNIKOWY A CECHY OSOBOWOŚCI I PREFEROWANE WARTOŚCI

Zróznicowanie stylu dyfuzyjnego mierzonego za pomocą ISI-3 na dwa style może mieć ważne konsekwencje dla badań. Jeśli bowiem są to w istocie dwa różne style, mogą one w różny sposób wiązać się z innymi badanymi konstruktami. W literaturze można znaleźć publikacje dotyczące związków stylów tożsamości Berzonsky'ego z wieloma innymi zmiennymi psychologicznymi (Berzonsky, 2011). W poniższych analizach skoncentrujemy się na związkach wyłącznie stylu dyfuzyj-

no-unikowego z dwoma zbiorami zmiennych. Pierwszym z nich są cechy osobowości (Dollinger, 1995; Dollinger i Dollinger, 1997; Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Duriez, Soenens, 2006); natomiast drugim – preferencje wartości (Berzonsky, Ciecuch, Duriez, Soenens, 2011)

Pięcioczynnikowy Model Osobowości, powszechnie zwany Wielką Piątką (*Five-Factor Model*) Costy i McCrae (McCrae, Costa, 2008), należy do najczęściej pojawiających się w badaniach ujęć osobowości. Zgodnie z tym modelem osobowość człowieka można opisać na pięciu niezależnych wymiarach: neurotyczność, ekstrawersja, otwartość na doświadczenie, ugodowość oraz sumienność.

Dollinger (1995) oraz Dollinger i Dollinger (1997) przeprowadzili badania dotyczące związku pomiędzy stylami tożsamości a cechami osobowości. Do pomiaru osobowości wykorzystali kwestionariusz NEO-PI Costy i McCrae (1985). Uzyskane przez nich wyniki badań sugerują, że styl dyfuzyjno-unikowy koreluje dodatnio z neurotycznością, oraz negatywnie z ugodowością oraz sumiennością. Nie stwierdzono związków z ekstrawersją oraz otwartością na doświadczenie.

W badaniach Durieza i Soenensa (2006) oraz Durieza, Soenensa i Beyersa (2004) do pomiaru osobowości wykorzystano kwestionariusz NEO-FFI Costy i McCrae (Hoekstra, Ormel, De Fruyt, 1996). Zgodnie z uzyskanymi przez nich wynikami badań, styl dyfuzyjno-unikowy koreluje ujemnie z otwartością, sumiennością oraz ugodowością, przy braku istotnych korelacji z neurotycznością oraz ekstrawersją. Wyniki wspomnianych badań znajdują się w tabeli 4, gdzie zestawiono je z wynikami badań własnych.

Drugim obszarem, na którym analizowano zasadność podziału stylu dyfuzyjno-unikowego na dwa podstyle są relacje z preferencjami wartości. W teorii Schwartz'a (1992, Schwartz i in., 2012) wartości traktowane są jako poznawcza reprezentacja motywacyjnie rozumianych celów. Wartości tworzą kontinuum, które można przedstawić w postaci koła, gdzie sąsiadujące wartości charakteryzują się podobieństwem motywacyjnym. W klasycznej koncepcji Schwartz'a (1992) wyróżnionych było 10 typów wartości. Zrewidowana koncepcja Schwartz'a i współpracowników (2012), poprzez uszczegółowienie niektórych z podstawowych 10 wartości, rozszerza ich liczbę do 19, dzięki czemu wzrosła precyzja opisu oraz moc predykcyjna teorii.

Berzonsky, Ciecuch, Duriez i Soenens (2011) przeprowadzili badania dotyczące związku pomiędzy stylami tożsamości a preferowanymi wartościami. Do pomiaru stylów tożsamości wykorzystali polską wersję kwestionariusza ISI-3 (Senejko, 2010), a do pomiaru preferowanych wartości polską wersję PVQ (*Portrait Values Questionnaire*; Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris, 2001) – Portretowy Kwestionariusz Wartości (Ciecuch, Zaleski, 2011). Uzyskane wyniki badań sugerują, że styl dyfuzyjno-unikowy koreluje dodatnio z hedonizmem oraz władzą, a także wykazuje ujemną korelację z kierowaniem sobą, uniwersalizmem oraz życzliwością (Berzonsky i in., 2011). Wyniki prezentuje tabela 5. Została ona zamieszczona w części opisującej wyniki, ponieważ w tej samej tabeli znajdują się wyniki uzyskane w naszych badaniach.

4. ISI-4 – NOWA WERSJA INWENTARZA STYLÓW TOŻSAMOŚCI

Obecnie jest dostępna zrewidowana wersja Inwentarza Stylów Tożsamości, *Revised Identity Style Inventory* – ISI-4 (Berzonsky i in. 2010). Autorami polskiej adaptacji są Senejko i Okręglicka-Forysiak (Senejko, 2010). Trafność czynnikowa kwestionariusza ISI-4 została zweryfikowana przez Senejko (2010) na podstawie danych z trzech grup badanych o liczebnościach: $N=107$, $N=189$ oraz $N=399$. Senejko (2010) zastosowała metodę głównych składowych (PCA) z rotacją varimax i narzuconą liczbą trzech czynników. Wyniki uzyskane przez Senejko (2010) są zgodne z zakładaną teoretycznie trzyczynnikową strukturą stylów tożsamości: styl informacyjny (czynnik 1), styl normatywny (czynnik 2), styl dyfuzyjno-unikowy (czynnik 3). Ładunki czynnikowe pozycji diagnostycznych ISI-4 prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Ładunki czynnikowe w analizie głównych składowych (PCA) polskiej adaptacji ISI-4 przeprowadzonej przez Senejko w trzech badaniach (opracowano na podstawie: Senejko, 2010).

	czynnik 1			czynnik 2			czynnik 3		
	N=399	N=189	N=107	N=399	N=189	N=107	N=399	N=189	N=107
item 10 (i)	0,71	0,70	0,75						
item 26 (i)	0,70	0,69	0,77						
item 34 (i)	0,67	0,66	0,72						
item 30 (i)	0,65	0,66	0,61						-0,39
item 18 (i)	0,65	0,65	0,72						
item 6 (i)	0,61	0,59	0,67						
item 46 (i)	0,61	0,64	0,65						
item 37 (i)	0,55	0,59	0,58						
item 40 (i)	0,51	0,53	0,46	-0,32	-0,34	-0,43			
item 22 (i)	0,41	0,45	0,37				0,31		
item 32 (d)	-0,39	-0,38	-0,30					0,33	0,34
item 45 (d)	-0,33	-0,33						0,31	0,31
item 3 (n)				0,66	0,65	0,70			
item 35 (n)				0,64	0,64	0,73			
item 27 (n)				0,64	0,61	0,54			0,31
item 7 (n)				0,58	0,69	0,65			
item 15 (n)				0,54	0,64	0,59			
item 19 (n)	-0,34	-0,30		0,49	0,49	0,46			
item 31 (n)				0,48	0,40	0,41			0,32
item 38 (n)	-0,30	-0,31		0,40		0,40			
item 11 (n)			0,30	0,38	0,40	0,39			

item 28 (d)	-0,31	-0,30			0,59	0,62	0,66	
item 36 (d)					0,58	0,53	0,48	
item 8 (d)					0,58	0,58	0,47	
item 24 (d)					0,58	0,53	0,50	
item 12 (d)					0,55	0,55	0,63	
item 20 (d)					0,52	0,54	0,66	
item 4 (d)	-0,30		-0,43		0,5	0,52	0,38	
item 16 (d)	-0,45	-0,36	-0,50		0,46	0,51	0,44	
item 48 (d)					0,42	0,42	0,50	
item 42 (d)	-0,31		-0,31	0,33	0,34	0,36	0,42	0,49

i – styl informacyjny

n – styl normatywny

d – styl dyfuzyjno-unikowy

Stosunkowo przejrzysta struktura sugerowałaby jednowymiarowość stylu dyfuzyjno-unikowego, gdyby nie trzy wątpliwości: Po pierwsze: ani Berzonsky (Berzonsky i in., 2010) ani Senejko (2010) nie zaprezentowali argumentów empirycznych na rzecz przyjęcia rozwiązania trzyczynnikowego (np. wykresu osypiska) w eksploracyjnej analizie czynnikowej. Po drugie, w Polsce nie została dotychczas wykonana confirmacyjna analiza czynnikowa, która w jednoznaczny sposób rozstrzygnęłaby problem jednorodności stylu dyfuzyjno-unikowego, mierzonego przy pomocy ISI-4. Po trzecie, skoro problem ze skalą mierzącą ten styl został zdiagnozowany we wcześniejszej wersji kwestionariusza (ISI-3) na dużej grupie osób badanych ($N=1955$, Ciecuch, 2010), to warto szczególnie uważnie przyrzeć się temu stylowi w nowej wersji kwestionariusza.

5. PROBLEM BADAŃ WŁASNYCH

Głównym celem badań jest sprawdzenie, czy w kwestionariuszu ISI-4 został rozwiązany problem z niejednorodnością skali stylu dyfuzyjno-unikowego. W tym aspekcie jest to zatem replikacja badań Ciecucha (2010) na danych zebranych przy pomocy nowej wersji ISI-4. Zarazem jednak niniejsze badania w istotny sposób pogłębiają dotychczasowe badania, wprowadzając dodatkowe zmienne, jako kryterium zasadności ewentualnego rozbicia stylu dyfuzyjno-unikowego na dwa podstyle. Jeśli bowiem istnieją dwa style dyfuzyjne, to traktowanie ich jako jednej zmiennej może prowadzić do artefaktów statystycznych lub wyników błędnych. Analizom zostaną poddane zatem związki stylu dyfuzyjno-unikowego (lub stylów dyfuzyjno-unikowych) z cechami osobowości oraz preferencjami wartości.

Postawiliśmy następujące hipotezy:

Hipoteza 1: Styl dyfuzyjno-unikowy ma strukturę dwuczynnikową. Dwuczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego uzyskuje w confirmacyjnej analizie czynnikowej satysfakcjonujące wartości wskaźników dopasowania modelu do danych.

Hipoteza 2: Dwa style dyfuzyjno-unikowe w odmienny sposób wiążą się z cechami osobowości.

Hipoteza 3: Dwa style dyfuzyjno-unikowe w odmienny sposób wiążą się z preferencjami wartości.

Jeżeli w przeprowadzonych analizach zostanie uzyskana jednowymiarowa struktura stylu dyfuzyjno-unikowego lub oba wyróżnione style będą się wiązać w taki sam sposób z wprowadzonym kryterium zewnętrznym (cechy osobowości i preferencje wartości), będzie to potwierdzeniem zarówno jakości narzędzia ISI-4 jak i założeń teoretycznych Berzonsky'ego, a także sugestią, że problem skali stylu dyfuzyjnego w ISI-3 został rozwiązany w ISI-4.

6. METODA

W badaniu wzięło udział 246 osób w wieku 19-24 lata ($M=21,34$; $SD=1,34$), wśród których kobiety stanowiły 79%, zaś mężczyźni 21%. Badanie zostało przeprowadzone online.

Do pomiaru stylów tożsamości wykorzystaliśmy ISI-4 (nowa wersja *Identity Style Inventory*, Berzonsky i in., 2010) w polskiej adaptacji Senejko i Okręglikiej-Forysiak (Senejko, 2010). W skład kwestionariusza wchodzi 4 skale: styl informacyjny, styl normatywny, styl dyfuzyjno-unikowy oraz skala zaangażowania. Niniejsze analizy przeprowadziliśmy na 31 itemach skal stylów tożsamości wykorzystanych w analizach przez Senejko (2010) oraz Berzonsky'ego i współpracowników (2010). Osoba badana udziela odpowiedzi na pięciostopniowej skali od 1 (*zdecydowanie do mnie nie pasuje*) do 5 (*zdecydowanie mnie opisuje*). Współczynniki alfa Cronbacha, określające rzetelność poszczególnych skal w niniejszych badaniach wynoszą odpowiednio: styl informacyjny $\alpha=0,76$, styl normatywny $\alpha=0,75$, styl dyfuzyjno-unikowy $\alpha=0,75$.

Pomiar cech osobowości został przeprowadzony przy użyciu kwestionariusza IPIP-B5-50 (Goldberg i in., 2006) w polskiej adaptacji Strusa, Ciecucha, Rowińskiego (2012), dostępnego w domenie publicznej na stronie www.ipip.ori.org (Goldberg i in., 2006), której powstała również polska wersja: www.ipip.edu.pl (Strus, Ciecuch, Rowiński, 2011, 2012). W skład kwestionariusza wchodzi 5 skal: stabilność emocjonalna (odwrotność neurotyczności), ekstrawersja, sumiennność, intelekt (będąca odpowiednikiem skali otwartość na doświadczenie z kwestionariusza NEO-FFI), ugodowość. Na kwestionariusz składa się 50 itemów, po 10 itemów na skalę. Osoba badana udziela odpowiedzi na pięciostopniowej skali od 1 (*całkowicie nie trafnie mnie opisuje*) do 5 (*całkowicie trafnie mnie opisuje*). Współczynniki alfa Cronbacha wynoszą odpowiednio: stabilność emocjonalna $\alpha=0,90$, ekstrawersja $\alpha=0,89$, intelekt $\alpha=0,82$, sumiennność $\alpha=0,84$, ugodowość $\alpha=0,83$.

Do pomiaru wartości wykorzystano PVQ-R Schwartza (Schwartz i in., 2012) w polskiej adaptacji Ciecucha (2013). W skład kwestionariusza wchodzi 19 skal odpowiadających dokładnie zdefiniowanym wartościom w zmodyfikowanej teorii wartości Schwartza: osiągnięcia, hedonizm, stymulacja, dwa aspekty kierowania sobą: kierowanie sobą w działaniu oraz kierowanie sobą w myśleniu, trzy aspekty uniwersalizmu – uniwersalizm społeczny, ekologiczny oraz tolerancja, dwa aspekty życzliwości – troskliwość oraz niezawodność, dwa aspekty przystosowania:

przystosowanie do ludzi oraz przystosowanie do reguł, tradycja, dwa aspekty bezpieczeństwa: społeczne oraz osobiste, dwa aspekty władzy: władza nad zasobami oraz władza nad ludźmi oraz dwie nowe wartości: pokora oraz prestiż. Ogólna liczba pozycji wynosi 57, po 3 na skalę. Osoba badana porównuje siebie do opisanego w każdym itemie człowieka na sześciostopniowej skali od 1 (*zupełnie niepodobny do mnie*) do 6 (*bardzo podobny do mnie*). Zgodnie z propozycją Schwartza i współpracowników (Schwartz i in., 2012) oraz analizami Ciecucha, Davidova, Vecchione i Schwartza (2013), 19 nowych skal może być sprowadzonych do katalogu dziesięciu podstawowych wartości znanych z teorii Schwartza (1992) oraz dodatkowo dwóch nowych wartości (pokora oraz prestiż). W niniejszych badaniach wykorzystaliśmy zatem nowy, zrewidowany pomiar wartości przy pomocy PVQ-R, ale wyliczone zostały wskaźniki podstawowych wartości (dziesięć klasycznych) oraz dwóch nowych – pokora i prestiż, aby możliwe było porównanie z dotychczasowymi wynikami obecnymi w literaturze. Biorąc pod uwagę sugestie Schwartza (1992), wyniki zostały obliczone zgodnie z procedurą centrowania. Posługując się tą procedurą, uzyskuje się dla każdej skali wynik, będący różnicą pomiędzy średnią odpowiedzi na pozycje danej skali a średnią wszystkich odpowiedzi w kwestionariuszu. Współczynniki alfa Cronbacha wynoszą odpowiednio: osiągnięcia $\alpha=0,71$, hedonizm $\alpha=0,78$, uniwersalizm $\alpha=0,84$, stymulacja $\alpha=0,74$, kierowanie sobą $\alpha=0,83$, życzliwość $\alpha=0,87$, bezpieczeństwo $\alpha=0,82$, przystosowanie $\alpha=0,81$, władza $\alpha=0,86$, tradycja $\alpha=0,92$, pokora $\alpha=0,56$, wizerunek publiczny $\alpha=0,84$.

7. WYNIKI

7.1. EKSPLOKACYJNA ANALIZA CZYNNIKOWA

Wszystkie analizy eksploracyjne wykonaliśmy w programie PASW Statistics 18. Pierwszym krokiem było przeprowadzenie eksploracyjnej analizy czynnikowej na itemach składających się na trzy style tożsamości, mierzone przy pomocy ISI-3. Zgodnie z zaleceniami psychometrycznymi (Bandalos, Finney, 2010; Field, 2005; Osborne, Costello, 2005), eksploracyjna analiza czynnikowa została wykonana metodą wyodrębniania czynnika głównego (*principal axis factoring*). Zastosowaliśmy rotację varimax z narzuconym rozwiązaniem trzyczynnikowym, zgodnym z założeniami teoretycznymi. Wyniki znajdują się w tabeli 2.

Tabela 2. Ładunki czynnikowe w eksploracyjnej analizie czynnikowej (PAF) z narzuconymi trzema czynnikami, po rotacji varimax.

	Czynnik		
	1	2	3
item 46 (i)	,75		
item 18 (i)	,68	-,22	
item 34 (i)	,66		
item 26 (i)	,63		-,21
item 10 (i)	,59		
item 40 (i)	,44		
item 30 (i)	,44	-,35	
item 38 (n)	-,37		,24
item 6 (i)	,36		-,13
item 37 (i)	,33	-,19	,21
item 20 (d)		,73	
item 48 (d)		,72	
item 42 (d)		,52	,26
item 4 (d)		,47	
item 36 (d)		,45	
item 32 (d)	-,16	,42	,35
item 28 (d)	-,19	,42	
item 8 (d)	-,22	,38	-,23
item 45 (d)		,38	
item 16 (d)	-,17	,34	
item 24 (d)		,23	-,17
item 22 (i)	,16	-,22	-,22
item 12 (d)		,14	
item 35 (n)		,20	,68
item 27 (n)			,62
item 3 (n)			,62
item 19 (n)	-,19		,59
item 15 (n)			,54
item 7 (n)	,117		,53
item 31 (n)		,14	,39
item 11 (n)		-,21	,23

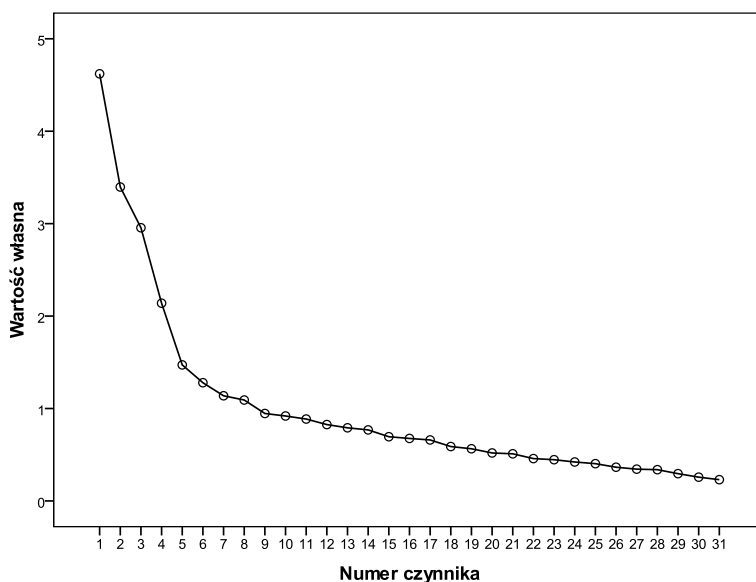
i – styl informacyjny

n – styl normatywny

d – styl dyfuzyjno-unikowy

Ładunki poniżej 0,1 zostały w tabeli 2 pominięte. Otrzymana struktura czynnikowa odpowiada trzem stylom wyszczególnionym w modelu teoretycznym, walidacji narzędzia (Berzonsky i in., 2010) oraz polskiej adaptacji (Senejko, 2010). Czynniki pierwszy jest budowany prawie w całości przez itemy stylu informacyjnego, czynnik drugi przez itemy stylu dyfuzyjnego, czynnik trzeci tworzą pozycje składające się na styl normatywny. Pozycje 24 (styl dyfuzyjno-unikowy), 22 (styl informacyjny), 12 (styl dyfuzyjno-unikowy) oraz 11 (styl normatywny) mają niskie ładunki czynnikowe, nie przekraczające poziomu 0,25.

Jednakże aby sprawdzić, czy rozwiązanie trzyczynnikowe jest rozwiązaniem najlepszym, przeprowadziliśmy analizę wykresu osypiska. Metoda ta należy do najczęściej wykorzystywanych przy podejmowaniu decyzji dotyczącej liczby czynników (Osborne, Costello, Kellow, 2008). Rysunek 1 przedstawia uzyskany wykres osypiska.

Rys. 1. Wykres osypiska w eksploracyjnej analizie czynnikowej itemów kwestionariusza ISI-4.

Okazało się, że analiza wykresu osypiska sugeruje jednak rozwiązanie czteroczynnikowe. Przeprowadziliśmy więc eksploracyjną analizę czynnikową metodą wyodrębniania czynnika głównego (PAF) z rotacją varimax z narzuconym rozwiązaniem czteroczynnikowym. Wyniki znajdują się w tabeli 3.

Tabela 3. Ładunki czynnikowe z eksploracyjnej analizy czynnikowej (PAF) z narzuconym rozwiązaniem czteroczynnikowym po rotacji varimax.

	Czynnik			
	1	2	3	4
item 46 (i)	,75			
item 18 (i)	,69			
item 34 (i)	,66			
item 26 (i)	,63			
item 10 (i)	,61			
item 40 (i)	,44			
item 30 (i)	,43			
item 6 (i)	,37			
item 37 (i)	,36			
item 38 (n)	-,35	,26		
item 27 (n)		,68		
item 35 (n)		,63	,34	
item 19 (n)		,63		
item 3 (n)		,62		
item 15 (n)		,55		
item 7 (n)		,50		
item 31 (n)		,36		
item 20 (d)			,70	
item 48 (d)			,66	
item 42 (d)			,64	
item 45 (d)			,46	
item 32 (d)		,32	,42	
item 11 (n)		,34	-,38	
item 4 (d)			,34	,34
item 22 (i)	,20		-,32	
item 24 (d)				,62
item 8 (d)				,62
item 12 (d)				,47
item 28 (d)				,43
item 36 (d)				,40
item 16 (d)				,40

i – styl informacyjny

n – styl normatywny

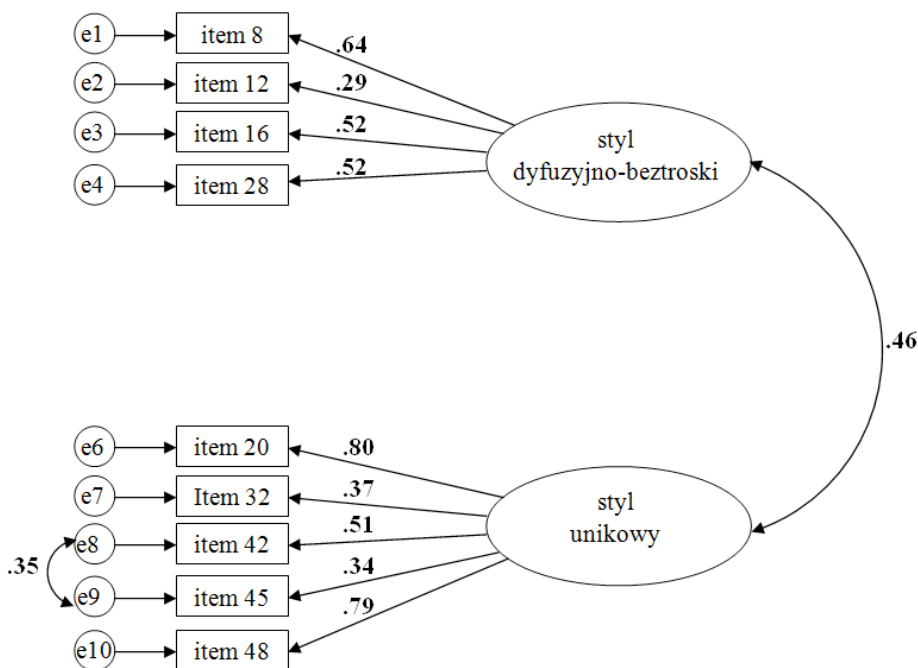
d – styl dyfuzyjno-unikowy

W tabeli 3 zostały pominięte ładunki poniżej 0,3. Wyjątek stanowią item 38 oraz item 22, które uzyskały najwyższe ładunki w czynnikach budowanych przez itemy z innych skal. Dla tych dwóch itemów zostały podane ładunki w czynnikach, na które składają się itemy z odpowiadających im skal. Wśród uzyskanych czynników na pierwszy niemal w całości składają się itemy wchodzące zgodnie z kluczem w skład stylu informacyjnego, drugi budowany jest przez pozycje stylu normatywnego, a trzeci i czwarty to rozpadające się na dwie grupy itemy stylu dyfuzyjno-unikowego. Trzeci czynnik zawiera itemy stylu dyfuzyjno-unikowego, których treść dotyczy zwlekania z podjęciem decyzji, unikania działania i myślenia o problemach, sytuacyjnej zmienności oraz braku stałości własnych poglądów i planów. Czwarty czynnik zawiera te itemy stylu dyfuzyjno-unikowego, w których brak podejmowania decyzji lub podejmowanie sytuacyjne połączone jest z bez troską i radością, przeświadczeniem, że problemy same się rozwiążą. Uwzględniając nazewnictwo wprowadzone przez Ciecucha (2010), dwa nowe style dyfuzyjno-unikowe nazwano stylem unikowym oraz stylem dyfuzyjno-beztroskim

7.2. KONFIRMACYJNA ANALIZA CZYNNIKOWA

Bardziej precyzyjny test dwuwymiarowej struktury stylu dyfuzyjno-unikowego przeprowadziliśmy w confirmacyjnej analizie czynnikowej w programie AMOS 18. Wprowadziliśmy do analizy 12 pozycji stylu dyfuzyjno-unikowego, rozłożonych na dwa czynniki, zgodnie z wynikami eksploracyjnej analizy czynnikowej.

Wskaźniki modyfikacji tak przeprowadzonej confirmacyjnej analizy czynnikowej sugerowały: 1) wprowadzenie ładunków krzyżowych w itemach: 4, 36 i 24 (przy czym item 24 wiązał się dodatnio ze stylem unikowym, a ujemnie ze styl dyfuzyjno-beztroskim, co dodatkowo podważa tezę o jednorodności tego konstrukt); oraz 2) wprowadzenie skorelowania pomiędzy błędami itemów 42 i 45. Model po wyeliminowaniu itemów z ładunkami krzyżowymi oraz skorelowaniu błędów został przedstawiony na rysunku 2.

Rys. 2. Dwuczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego w confirmacyjnej analizie czynnikowej.

Ocenę jakości dopasowania modelu oparliśmy na kryteriach proponowanych przez Hu i Bentlera (1999) oraz Marsha, Haua i Wena (2004). Zgodnie z nimi RMSEA i SRMR poniżej 0,08 oraz CFI powyżej 0,90 oznacza dobre dopasowanie modelu do danych. Model przedstawiony na rysunku 2 uzyskał następujące wskaźniki: $\chi^2=39,145$, $df=25$, $CFI=0,963$, $RMSEA=0,048$, $SRMR=0,055$. Oznacza to, że – zgodnie z przyjętymi kryteriami (Hu, Bentler, 1999; Marsh, Hau, Wen, 2004) – model dwóch stylów dyfuzyjno-unikowych mierzonych przy pomocy ISI-4 jest dobrze dopasowany do danych.

7.3. TRAFNOŚĆ ZEWNĘTRZNA DWÓCH STYLÓW DYFUZYJNO-UNIKOWYCH

Analizy strukturalne zaprezentowane powyżej potwierdziły pierwszą hipotezę. Aby zweryfikować zasadność podziału stylu dyfuzyjno-unikowego na dwa style, przeprowadzono test dwu następujących hipotez. Okazało się, że obydwa style dyfuzyjne wiążą się w odmienny sposób z cechami osobowości oraz wartościami. Wyniki najsądną się odpowiednio w tabeli 4 i tabeli 5.

Tabela 4. Korelacje pomiędzy stylami tożsamości a cechami osobowości uzyskane w badaniach dotychczasowych oraz własnych.

	Wynikiopublikowane				Wyniki badań własnych		
	styl dyfuzyjno-unikowy (DU)				DU	U	D-B
	1995	1997	2004	2006			
Neurotyczność ^a	.21*	.18*	.01	.06	,14*	,36*	-,17*
Ekstrawersja	-.13	-.16*	.03	-.10	-,25**	-,31*	-,07
Sumienność	-.36*	-.43*	-.34*	-.31*	-,41**	-,33*	-,36*
Otwartość/intelekt ^b	-0.9	.02	-.32*	-.20*	-,08	-,22*	,11
Ugodowość	-.17*	-.16*	-.39*	-.24*	-,13	-,13*	-,13

1995 – badania Dollinger (1995); 1997 – badania Dollinger i Dollinger (1997); 2004 – badania Duriez, Soenens, Beyers (2004); 2006 – badania Duriez i Soenens (2006); DU – styl dyfuzyjno-unikowy (średnia itemów zgodnie z kluczem ISI); U – styl unikowy (średnia itemów wprowadzonych do confirmacyjnej analizy czynnikowej); D-B – styl dyfuzyjno-bez troski (średnia itemów wprowadzonych do confirmacyjnej analizy czynnikowej)

^{a)} W kwestionariuszu IPIP-B5-50 mierzony jest odwrotny biegun tego wymiaru, czyli stabilność emocjonalna. Dlatego znaki współczynników korelacji uzyskanych w badaniach własnych zostały odwrócone. ^{b)} Kwestionariusz IPIP-B5-50 zawiera skalę Intelkt jako odpowiednik skali Otwartość

* $p < 0,05$

Tabela 5. Korelacje pomiędzy stylami tożsamości a preferowanymi wartościami uzyskane w badaniach dotychczasowych oraz własnych.

	Wyniki opublikowane (Berzonsky i in., 2011)	Wyniki badań własnych		
	DU	D-U	U	D-B
Osiągnięcia	,00	-,23**	-,12	-,16*
Hedonizm	,21**	,18**	,04	,18**
Stymulacja	,07	,04	-,13(t)	,19**
Kierowanie sobą	-,17**	-,14*	-,28**	,12
Uniwersalizm	-,17**	,06	,03	,01
Życzliwość	-,12**	-,12	-,15*	-,12
Przystosowanie	,03	-,05	,10	-,17**
Tradycja	,05	-,03	,03	-,11
Bezpieczeństwo	-,05	-,10	-,00	-,18**
Władza	,15**	,12	,11	,18**
Pokora		,11	,05	,10
Prestiz		,08	,24**	-,13(t)

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

(t) tendencja na poziomie $p < 0,06$

Okazało się, że styl dyfuzyjno-unikowy wykazuje dodatnią korelację z neurotycznością oraz ujemną z ekstrawersją, sumiennością. Spośród wartości styl ten wiąże się dodatnio z hedonizmem oraz ujemnie z osiągnięciami i kierowaniem sobą. Styl unikowy koreluje ujemnie z ekstrawersją, sumiennością, ugodowością i intelektem oraz dodatnio z neurotycznością. Styl ten wykazuje ujemną korelację z preferencją kierowania sobą i życzliwością oraz koreluje dodatnio z dbałością o prestiż. Styl dyfuzyjno-beztroski wiąże się ujemnie z neurotycznością oraz sumiennością. Spośród podstawowych wartości, styl ten wiąże się dodatnio ze stymulacją, hedonizmem oraz władzą, a ujemnie z osiągnięciami, przystosowaniem, bezpieczeństwem oraz wykazuje tendencje do ujemnej korelacji z prestiżem.

8. Dyskusja wyników

Przeprowadzone analizy wykazały, że styl dyfuzyjno-unikowy rozpada się na dwa różne style również w danych zebranych przy pomocy narzędzia ISI-4. Wprawdzie w eksploracyjnej analizie czynnikowej z narzuconymi trzema czynnikami uzyskana została struktura odpowiadająca trzem stylom tożsamości: informacyjnemu, normatywnemu oraz dyfuzyjno-unikowemu, co stanowiło replikację badań Senejko (2010), jednak kolejne trzy rodzaje analiz doprowadziły do podważenia zasadności przyjęcia tego podziału.

Po pierwsze zatem, analiza wykresu osypiska sugerowała rozwiązanie czteroczynnikowe. W wykonanej eksploracyjnej analizie czynnikowej z narzuconym rozwiązaniem czteroczynnikowym, zgodnie z oczekiwaniami, pozycje stylu dyfuzyjno-unikowego podzieliły się na dwa czynniki. Jeden z nich (proponowana nazwa: styl unikowy) zawierał w sobie itemy, których treść dotyczy zwlekania z podjęciem decyzji, unikania działania i myślenia o problemach. Drugi natomiast (proponowana nazwa: styl dyfuzyjno-beztroski) zawierał te itemy stylu dyfuzyjno-unikowego, w których brak podejmowania decyzji lub sytuacyjne podejmowanie decyzji jest połączone z beztroską i radością, przeświadczeniem, że problemy same się rozwiążą.

Po drugie, dwuczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego uzyskał satysfakcjonujące wskaźniki dopasowania do danych w konfirmacyjnej analizie czynnikowej.

Po trzecie, okazało się, że oba style funkcjonują w odmienny sposób w przestrzeni psychicznej człowieka, co zostało wykazane na przykładzie związków z cechami osobowości i preferencjami wartości. W przypadku cech osobowości, na szczególną uwagę zasługuje związek pomiędzy stylami a neurotycznością. Biorąc pod uwagę wyniki skali stylu dyfuzyjno-unikowego liczonej zgodnie z kluczem, można wysunąć wniosek o istotnej, dodatniej korelacji pomiędzy stylem dyfuzyjno-unikowym a neurotycznością. Taki wynik uzyskali w swoich badaniach Dollinger (1995) oraz Dollinger i Dollinger (1997). Podobny wynik został uzyskany również w niniejszych analizach. Jednakże uwzględnienie dwuwymiarowej struktury stylu dyfuzyjno-unikowego prowadzi do zupełnie nowych wniosków. Okazuje się bowiem, że jeden ze stylów dyfuzyjno-unikowych (unikowy) wiąże się rzeczywiście dodatnio z neurotycznością. Zarazem drugi z tych stylów (dyfuzyjno-beztroski) wiąże się z nią ujemnie. Takie odmienne funkcjonowanie tych stylów może pomóc w wy-

jaśnieniu niektórych opublikowanych niejednoznacznych wyników. Nieistotna korelacja między stylem dyfuzyjno-unikowym a neurotycznością, uzyskana przez Durieza i Soenensa (2006) oraz Durieza, Soenensa i Beyersa (2004), może być pochodną faktu, że obydwa style dyfuzyjne istotnie wiążą się z neurotycznością, ale w odwrotny sposób. W konsekwencji korelacja pomiędzy całym stylem dyfuzyjno-unikowym a neurotycznością może być nieistotna, jak w przypadku wspomnianych wyżej badań. Może też przyjmować wartość dodatnią, ale stosunkowo niską, co wynika z zaniżenia jej przez negatywne związki stylu dyfuzyjno-beztroskiego z neurotycznością. W taki sposób można interpretować wprawdzie istotną, ale niską korelację w badaniach Dollinger (1995), Dollinger i Dollinger (1997) oraz naszych, gdy do korelacji wprowadziliśmy cały styl dyfuzyjno-unikowy.

Podobne różnice w układzie korelacji występują pomiędzy stylami dyfuzyjno-unikowymi a otwartością, choć tu nie wszystkie związki są istotne. Ekstrawersja z kolei koreluje istotnie tylko ze stylem unikowym, dlatego analizy opublikowane dotychczas w literaturze dotyczące całego stylu dyfuzyjno-unikowym, wykazywały często brak związku.

Podsumowując, wysokie wyniki stylu unikowego wiążą się z wysoką neurotycznością, niską ekstrawersją i niską otwartością. Styl dyfuzyjno-beztroski negatywnie koreluje z wynikami w skali neurotyczności i nie wykazuje związku z ekstrawersją i otwartością. Oba style dyfuzyjno-unikowe wykazują wysoką, ujemną korelację z sumiennością oraz nieco mniejszą ujemną z ugodowością. Nie są to więc związki różnicujące obydwa style.

Obydwa style dyfuzyjno-unikowe w odmienny sposób wiążą się również z niektórymi wartościami. Poniżej omówione zostaną zależności różnicujące oba style. Styl unikowy wiąże się z niską preferencją kierowania sobą i życzliwością, podczas gdy styl dyfuzyjno-beztroski z niską preferencją osiągnięć, przystosowania i bezpieczeństwa, a wysoką preferencją stymulacji, hedonizmu i władzy. Szczególnie różnicująca obydwa style jest natomiast preferencja dbałości o prestiż (wysoka w stylu unikowym i niska w stylu dyfuzyjno-beztroskim) oraz preferencja stymulacji (wysoka w stylu dyfuzyjno-beztroskim oraz niska w stylu unikowym). Warto dodać, że związek stymulacji z całym stylem unikowym w badaniach Berzonsky'ego i współpracowników (2011) nie był istotny. Jest to zatem sytuacja podobna jak z neurotycznością w przypadku związków z cechami osobowości. Dwie istotne, ale opozycyjne, zależności znoszą się wzajemnie.

Zróznicowanie stylu dyfuzyjno-unikowego uzyskano na podstawie analiz struktury czynnikowej zarówno narzędzia ISI-3 (Cieciuch, 2010) jak i narzędzia ISI-4 (niniejsze badania). Uzyskanie powtarzalnych wyników analiz różnych wersji narzędzia, może świadczyć o teoretycznym, wewnętrznym zróznicowaniu stylu dyfuzyjno-unikowego. Być może konieczna jest modyfikacja koncepcji teoretycznej modelu.

Dwuczynnikowa struktura stylu dyfuzyjno-unikowego została wykazana na razie tylko w badaniach nad polską wersją kwestionariuszy ISI-3 oraz ISI-4. Warto przeprowadzić replikację tych analiz w innych kręgach kulturowych. Być może wewnętrzne zróznicowanie stylu dyfuzyjno-unikowego jest charakterystyczne tyl-

ko dla kultury polskiej, a być może jest uniwersalną właściwością modelu stylów tożsamości.

Na koniec formułujemy sugestię praktyczną. Kwestionariusz ISI-4 uwzględnia jeden styl dyfuzyjno-unikowy, jednak posługując się nawet tym narzędziem, proponujemy rozważenie wprowadzenia do analiz dwóch stylów dyfuzyjno-unikowych: stylu unikowego oraz stylu dyfuzyjno-beztroskiego. Zgodnie z wynikami prezentowanych badań, w skład stylu dyfuzyjno-beztroskiego wchodzić mają temy 8, 12, 16, 28, a w skład stylu unikowego 20, 32, 42, 45, 48. Taki podział itemów można traktować jako klucz przy wyliczaniu nowych stylów dyfuzyjno-unikowych. Być może analizy dotyczące szczegółowych problemów teoretycznych, przeprowadzone na dwóch wyodrębnionych stylach dyfuzyjno-unikowych, pozwolą dostrzec to, co pozostaje nieznanne i ukryte, gdy do analiz wprowadzany jest wyłącznie jeden styl dyfuzyjno-unikowy.

BIBLIOGRAFIA

- Bandalos, D.L., Finney, S.J. (2010). Factor analysis – exploratory and confirmatory. W: G.R. Hancock, R.O. Mueller (red.) *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences* (s. 93-114). New York: Routledge.
- Berzonsky, M.D. (1989). Identity style: conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4(3), 268-282.
- Berzonsky, M.D. (2011). A social-cognitive perspective on identity construction. W: Schwartz, S.J, Luyckx, K., Vignoles, V.L. (red.) *Handbook of identity theory and research* (s. 55-76). New York: Springer.
- Berzonsky, M.D., Ciecuch, J., Duriez, B., Soenens, B. (2011). The how and what of identity formation: Associations between identity styles and value orientations. *Personality and Individual Differences*, 50(2), 295-299.
- Berzonsky, M.D., Soenens, B., Smits, I., Luyckx, K., Goossens, L., Dunkel, C.S., Papini, D. R. (2010). *Development and validation of the Revised Identity Style Inventory (ISI-4): Factor structure, reliability, and convergent validity*. Unpublished manuscript, State University of New York at Cortland, Cortland, NY.
- Ciecuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartz. *Psychologia Społeczna*, 8(1).
- Ciecuch, J. (2010). Struktura czynnikowa Kwestionariusza Stylów Tożsamości Michaela Berzonsky'ego. Ile stylów mierzy ISI-3? *Psychologia Rozwojowa*, 15(4), 49-64.
- Ciecuch, J., Davidov, E., Vecchione, M., Schwartz, S.H. (2013). Structure of values in Schwartz's refined theory – Verification using third-order confirmatory factor analyses. Maszynopis wysłany do publikacji.
- Ciecuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartz, *Czasopismo Psychologiczne*, 17(2), 251-262.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (1985). *The NEO Personality Inventory manual*. Odessa: Psychological Assessment
- Crocetti, E., Rubini, M., Berzonsky, M., Meeus, W. (2009). Brief report: The Identity Style Inventory – validation in Italian adolescents and college students. *Journal of Adolescence*, 32, 425-433.

- Crocetti, E., Shokri, O. (2010). Iranian validation of the Identity Style Inventory. *International Journal of Testing*, 10, 185-199.
- Dollinger, S.M. (1995). Identity Styles and Five Factor Model of personality. *Journal of Research in Personality*, 29, 475-479.
- Dollinger, S.J., Dollinger, S.M. (1997). Individuality and identity exploration: An autophotographic study. *Journal of Research in Personality*, 31, 337-354.
- Duriez, B., Soenens, B., Beyers W. (2004). Personality, identity styles, and religiosity: An integrative study among late adolescents in Flanders (Belgium). *Journal of Personality*, 72, 877-910.
- Duriez, B., Soenens, B. (2006). Personality, identity styles and authoritarianism: An integrative study among late adolescents. *European Journal of Personality*, 20, 397-417
- Erikson, E.H. (2004). *Tożsamość a cykl życia*. Wydawnictwo Zysk i S-ka
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. Londyn: Sage.
- Goldberg, L.R., Johnson, J.A., Eber, H.W., Hogan, R., Ashton, M.C., Cloninger, C.R., Gough, H.G. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40, 84-96.
- Henson, R.K., Roberts, J.K. (2006) Use of exploratory factor analysis in published research common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, 66(3), 393-416.
- Hoekstra, H.A., Ormel, J., De Fruyt, F. (1996). *NEO Persoonlijkheidsvragenlijsten NEO-PI-R en NEO-FFI. Handleiding*. Lisse: Swets&Zeitlinger.
- Hu, L., Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., Beyers, W., Vanseenkiste, M. (2005). Identity statuses based on 4 rather than 2 identity dimensions: extending and refining Marcia's paradigm. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(6), 605-618.
- Little, T., Cunningham, Shahar, G. (2002). To parcel or not to parcel: exploring the question, weighing the merits. *Structural Equation Modeling*, 9(2), 151-173.
- Marsh, H.W., Hau, K.-T., Wen, Z. (2004). In search of golden rules: Comment on hypothesis-testing approaches to setting cutoff values for fit indexes and dangers in overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) findings. *Structural Equation Modeling*, 11, 320-341.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. (2008). The Five-Factor Theory of personality. W: O.P. John, R. W. Robins, L.A. Pervin (red.), *Handbook of Personality. Theory and research* (s. 159-181). New York: The Guilford Press.
- Osborne, J.W., Costello, A.B., Kellow, J.T. (2008). Best practices in exploratory factor analysis. W: J.W. Osborne (red.), *Best practices in quantitative methods* (s. 86-102). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. W: M. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology t. 25*, (s. 1-65). New York, NY: Academic Press.

- Schwartz, S.H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663-688.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., & Harris, M. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519-542.
- Senejko, A. (2007). Style kształtowania tożsamości u młodzieży a ustosunkowanie wobec zagrożeń. W: B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność* (s. 101-128). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Senejko, A. (2010). Inwentarz Stylów Tożsamości (ISI) Michaela D. Berzonsky'ego – dane psychometryczne polskiej adaptacji kwestionariusza. *Psychologia Rozwojowa*, 15(4), 31-48.
- Strus, W., Cieciuch, J., Rowiński, T. (2011). Kołowy model struktury cech osobowości w ujęciu Lewisa Goldberga. *Studia Psychologica*, 11(2), 65-93.
- Strus, W., Cieciuch, J., Rowiński, T. (2012). *The hierarchical vs. circular model of personality structure. Which one fits better to empirical data?* 16th European Conference on Personality, Trieste.
- Thompson, J. (2005). Proactive personality and job performance: a social capital perspective. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 1011-1017.
- Williams, L., O'Boyle (2008). Measurement models for linking latent variable and indicators: A review of human resource management research using parcels. *Human Resource Management Review*, 18, 233-242.
- Zimmermann, G., Biermann-Mahaim, E., Mantzouranis, G., Genoud, P.A., Crocetti, E. (2012). The Identity Style Inventory (ISI-3) and the Utrecht-Management of Identity Commitments Scale (U-MICS): Factor structure, reliability, and convergent validity in French-speaking college students. *Journal of Adolescence*, 35(2), 461-465.